

Elterelés

A diverzió időszerű kérdései a büntetőjogban

Érdemes áttekinteni az elmúlt idők Be.-változásai és az újonnan hatályba lépő eljárási törvény által felvetett büntetőjogi intézményváltozásokat, különös figyelemmel a mediációra és a depönalizációra. A mediációval, mint a depönalizáció és az elterelés egyik fajtájával kapcsolatban természetesen vetődnek fel fontos jogelméleti, jogelvi kérdések. Ezek számbavételét kísérem meg.

Az elterelés oka legtöbb esetben a büntetőjog alkalmazásának nehézsége. Kezdve a felderítéstől, ahol a túlterhelt nyomozóra eső bűnesetek száma már az eredményesség rovására megy. Az ügyészségeken a vádemelés elhúzódása, majd a bírói szakban az első tárgyalás kitűzésével való késlekedés az eredményességet veszélyezteti. A tanúk évek múlva már nem emlékeznek pontosan az eseményekre. Az idő múlásával a büntetések egyenes arányban csökkennek, illetve enyhülnek. A későbbiekben kapható büntetés mértéke, számítva a büntetőeljárás évekig tartó elhúzódására, esetleg újabb bűncselekményre serkent. Nem is beszélve a büntető igazságszolgáltatás hivatali útvesztőiben eljárás nélkül elévült esetekről. Az igazságszolgáltatás ilyen jogszolgáltatással alacsonyodása szükségszerűen a büntető anyagi és eljárásjog korszerűsítésének igényét veti fel. Jelenleg éppen ezt a szakaszt kísérhetjük szemmel. Az ilyen reformtörekvéseknél feltétlenül előkerül a dekriminalizáció és a depönalizáció kérdése.

Dekriminalizáció

Az első esetben mindazokat az eseteket kivonják a büntetőjog alkalmazásának

köréből, amelyeket az állam büntetőigénye súlytalannak, szükségtelennek ítél. Ilyen például, amikor megemelik a szabálysértési és vétségi értékhatárt a vagyon elleni bűncselekményeknél. Ezekben az esetekben az állami túlterheltséget egy bizonyos oldalról radikálisan csökkenteni lehet, illetve szabálysértési vagy fegyelmi útra történő tereléssel ezt a súlyt meg lehet osztani több hatóság között. Ebből tehát az következik, hogy a dekriminalizáció „a büntetőtörvények által korábban büntetendőknek, szankcionálandónak minősített cselekmények jogilag megengedhetők történő átminősítésére irányul”.¹ A büntetőjog a dekriminalizálás egyik fő fajtájaként ismeri a legalizálást. Ilyenre éppen az utóbbi időben a rendszerváltozás után láthatunk számos példát az állam elleni bűncselekmények kategóriáinál. Amikor is a korábban tilalmazott magatartást kivette a tényállási elemek közül, nem is beszélve a „más szocialista állam” sérelmére elkövetettségről.² Feltételes legalizálásról beszélünk akkor, amikor valamely korábban büntetendő magatartást a jog csak meghatározott feltételek mellett ítél büntetendőnek. Ilyen például a mai Btk. viszonyulása a homoszexualitáshoz.

Egészségügyi útra terelés az, ha egy meghatározott magatartás szankcionálását nem a büntetőjogi szankciók szerint próbáljuk rendezni, hanem egészségügyi megoldást ajánlunk. Így például a kábítószer-fogyasztással kapcsolatban a Btk. 282/A §-a kimondja: „Nem büntethető, aki az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget megelőző vagy gyógyszerkezelésben részesült.”³ A közigazgatási útra terelés tipikus esete, amikor egy korábban büntetendőnek ítélt cselekmény szabálysértésnek minősül.⁴ A fegyelmi útra terelést illetően a magyar büntetőeljárás-jogban korábban komoly teret nyert a Be. 342., illetve a 342/A §-a adta fegyelmi hatáskörbe való visszautalás lehetősége, amíg az 1993. évi XVII. tv. 103. §-ának (1) bekezdése 1993. május 15-től hatályon kívül nem helyezte.

A Be. 342. §-ának (2) bekezdése szerint „Katonai vétség esetén a katonai ügyész a nyomozást megtagadja, illetve megszünteti, és az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak megküldi, ha az nem tesz feljelentést.”

A 324. § (3) bekezdése pedig így rendelkezik: „A katonai bíróság a tárgyalás előkészítése során vagy a tárgyaláson az eljárás megszüntetésével egyidejűleg az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak küldi meg, ha az eljárás lefolytatásához szükséges feljelentés hiányzik.”

E jogszabályi intézkedések magyarázata az volt, hogy az illetékes parancsnok alárendeltje jogellenes magatartásáról nyomozás nélkül is megállapíthatta, hogy az katonai vétséget követett el, ám annak társadalomra veszélyességének csekély foka miatt a büntetés célja fegyelmi fejtéréssel is elérhető.⁵

Depónalizáció

A depónalizáció „egy meghatározott magatartást illetően, a magatartás miatt alkalmazandó szankciók számának csökkentésére és súlyának enyhítésére irányul”.⁶ A cselekmény tehát továbbra is jogsértőnek minősül, csak nem büntetőjogi szankciók kiszabását vagy enyhébb szankciók megállapítását tartja szükségesnek. Ebből következően: míg a dekriminalizáció magától értetődően egyben depónalizáció is, ez fordítva csak részben igaz.

Megkülönböztetjük a *de iure*, és az *abszolút* depónalizációt. A *de iure* depónalizációt lehet bírói vagy jogtudományi depónalizációnak is nevezni. Ebben az esetben arról van szó, hogy a jogalkalmazó, a jogszabály értelmezése alapján egyes cselekményeket úgy ítél meg, hogy azok nem tartoznak a törvényi tényállás hatálya alá, vagy lényegesen enyhébben büntetendőnek ítéli meg, mint korábban. Pusztai László ezt úgy fogalmazta meg, hogy a *de iure* depónalizáció „azokat az eljárásokat öleli fel, amelyekkel a jogi lehetőségek érintetlenül hagyása mellett a szociális kontroll szervei csökkentik vagy megszüntetik valamely magatartás büntetőjogi következményeit”.⁷ Az elsőre jó példa a pénzbüntetés, vagy fiataloknál a próbára bocsátás alkalmazásának elterjedése jelentősebb súlyú bűncselekmények esetében is. Szintén ide tartozik, amikor a nyomozó hatóság nem indítja meg az eljárást, holott tudomást szerzett a bűncselekményről.

Erre utaló jelenség, amikor országos felháborodást keltő gazdasági ügyekben az eljáró hatóság „nem látott jogsértést, jóllehet, az eset etikátlan volta egyértelmű volt”. Nem vitatom ezen állásfoglalásokat, az viszont tény, hogy sokszor a jog-

ban járatos szervek igenis láttak jogsértést. Feladatomban az, hogy egyik vagy másik érvet mérlegre tegyem, pusztán a jobb megértés kedvéért hoztam példaként (jóllehet suta példaként) ezt a ténytet.

A de iure depónalizáció kivételes példája, amikor az ügyész diszkrecionális jogánál fogva az oportunitás elve alapján nem emel vádat, illetve mellőzi a vádemelést.

Abszolút depónalizációról beszélünk akkor, ha egy cselekményre a törvény teljes egészében kizárja a büntetés alkalmazását. Itt felmerül a „nullum crimen sine poena” elv alapvető kérdése. Beszélhetünk-e akkor egyáltalán bűncselekményről? Dr. Pusztai László szerint „*elképzhető ugyanis – és a büntetőjogban ez igen gyakori –, hogy a cselekmény elvontan, mondhatnánk absztrakt jogsértésként, konkrét alanyától eltekintve változatlanul bűncselekmény, meghatározott személyi körre azonban nem; például elmebeteg tettes, jogos önvédelemben súlyos testi sértő*”.⁸

Álláspontom szerint ez az elképzelés nem kellően veszi figyelembe a bűnösségi elemek közül az úgynevezett felróhatóság kérdését, illetve a társadalomra veszélyesség elemét. Ebből következően úgy állapítja meg, hogy létezik absztrakt bűncselekmény, hogy valójában annak fogalmi eleme hiányzik.⁹

Diverzió

Fő elve, hogy nem klasszikus büntetőjogi büntetéssel, hanem különböző nevelő intézkedésekkel kell a bűncselekmény elkövetőjét, a delikvenst befolyásolni.

A diverzió fogalmának tágabb értelmezése szerint a büntetőjogi kontroll minden területén alkalmazható. Így e fel fogás szerint a diverzióhoz tartozik az is,

ha a törvényhozó egy meghatározott büntetőjogi tényállást megszüntet, azaz dekriminálizál, de az is, ha a büntetőbíró a jogerős ítéletben zárt intézeti fogva tartás helyett ambuláns szankciót alkalmaz. Ebből következően minden olyan eljárás, amely a hagyományos büntetéskiszabástól való eltérést szolgálja, e fogalomkörbe tartozónak tekinthető.

A szűkebb meghatározás értelmében a diverzió a hagyományos büntető igazságszolgáltatás megszakítása, egyrészt a bűnelkövető rendőri, nyomozói kézre kerítése és a büntetőjogi normasértés tényének hivatalos megállapítása, másrészt a bírósági büntetőtárgyalás formális megnyitása között. *Dr. Nagy Ferenc* idézett művében aggályait fejezi ki arra vonatkozóan, hogy a diverzió veszélyezteti a jogállami eljárási garanciális elveket, mint az ártatlanság vélelmének elvét, a törvény előtti egyenlőséget, és a jogalkotás egységét. „*Szintén veszélyeztetett ezáltal a büntetőügyekben a kizárólagos bírói ítékezés, és problematikus továbbá a rendőrség és az ügyészség számára a szankcióalkalmazási kompetencia teremtése.*”¹⁰

Ezekkel kapcsolatban az alábbi észrevételeim vannak. Az ártatlanság vélelmének Be. szerinti meghatározása alapvető problémákat vet fel. Eszerint a 3. § (1) bekezdése kimondja: „*Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.*”

Az ártatlanság vélelme, mint jogelv törvényi megfogalmazása és annak hasznosítása, értelmezhetősége eleve több ponton vet fel problémát. Mit jelent például a „senki” kifejezés, amikor a büntetőeljárásnak meghatározott keretek közé szorított, jól körülírt alanyai vannak? Ugyancsak megfontolást igényel a „nem tekinthető” kitétel, ami a büntetőeljárás-

ban szinte megfoghatatlan. Hiszen, ha az eljárás alá vont személy nem tekinthető legalábbis potenciális bűnösnek, hanem csakis és kötelezően ártatlannak, akkor az ártatlan személlyel szemben eljárás sem lenne indítható, nyomozást sem lehetne elrendelni. Ezt az ellentmondást oldja fel és teszi szerintem értelmezhetővé a törvény indoklása, amely kimondja: ez „nem zárja ki a hatóság eljáró tagjának személyes véleményét a terhelt bűnösségét illetően, de elejét veszi annak, hogy a bíróság által el nem ítélt terheltet bűnös-ként kezelje”. Eszerint a hatóság tagjának személyes véleménye leronthatja a jogelvet? Természetesen erről szó sem lehet! Nyilvánvaló tehát, hogy a bűnös-ként kezelésen van a hangsúly. Így függetlenül attól, hogy a törvény betűje mit ír, egyértelműen a bűnös-ként kezelést tiltja, már ami a törvény szelleméből számomra kitűnik. Ebből következően az ártatlanság vélelmének reális tartalma dr. Tremmel Flórián szerint a következő. „A terhelt nem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.”¹¹ Az ártatlanság vélelmének lényeges eleme a *praesumptio boni viri* (a tisztesség vélelmezése), és az *onus probandi* (bizonyítási teher) elvén kívül az *in dubio pro reo* (kétség esetén a terhelt javára döntés).

A kétségek a terhelt javára szolgálnak elve a Be. 61. §-ának (4) bekezdésében úgy jelenik meg, hogy a kétséget kizáróan nem bizonyított tényt a terhelt terhére értékelni nem lehet. A mi esetünkben pedig szó sincs kétséget kizáróan nem bizonyított tényről, hiszen a diverzió lényege éppen az, hogy a bűncselekmény elkövetése nem vitatott.¹² Álláspontom az előbbieik alapján annyiban tér el dr. Nagy Ferencétől, hogy a diverziót, főleg az általam különös vizsgálódás alá vetett mediá-

ciónál, kizárólag olyan esetekben alkalmazzák, amikor a cselekmény csekély súlyú, könnyű megítélésű, és ami a legfontosabb, az elkövető beismeri és megbánja tettét. Természetesen joga van kérni az ártatlanság vélelmére hivatkozva a rendes büntetőeljárást. Így szerintem ez az elv nem szenved csorbát.

Természetesen ismert a törvény előtti egyenlőség azon értelmezése, amely kimondja: „a büntetőeljárásban nem lehet figyelembe venni az elkövetőnek a köznap életben betöltött helyét, származását, címét avagy egyéb érdemeit”.

Amennyiben jogsértő cselekedetet hajtott végre, a törvény rendelkezései és szigora mindenkire egyformán érvényes és alkalmazandó. Az általánosan megfogalmazott jogelv azonban semmiféle támpontot nem ad a jogalkalmazó számára arra az esetre, ha maga a törvény tesz különbséget elkövető és elkövető között.

Véleményem szerint a dr. Nagy Ferenc által felvetett törvény előtti egyenlőség elve a most követett gyakorlathoz képest azért nem sérül, mert a jelenlegi szabályozás is lehetőséget ad az elsőbűntényes, a visszaeső, illetve a csekélyebb súlyú deliktumot elkövető és a különösen veszélyes bűnöző közötti különbségtételre. Gondoljunk csak a vétséget bűntetté felminősítő törvényi szabályozásokra, vagy a végrehajtási fokozatok közötti különbségre, avagy az egyes intézkedésekből való kizárás lehetőségére. Nem is beszélve a fiatalkorúaknál igen széles körben alkalmazott bírói mérlegelés lehetőségéről. A diverziót pedig éppen azokkal szemben alkalmazzák, akiknek a szigorú elítélésére legkevésbé lehet számítani, fiatalkorúak vagy fiatal felnőttek esetében. A cél pedig az, hogy a visszaeséstől tartsák vissza őket, amit esetleg jobban szolgálhat egy diverziós

program, mint a klasszikus, évekig elhúzódó büntetőeljárás homályos keretein belül az elkövető által alig értett és érzékelhető próbára bocsátás vagy felfüggesztett pénzbüntetés, netán egy rövid tartamú felfüggesztett szabadságvesztés, előzetes mentesítéssel.

A törvény előtti egyenlőség elvét szerintem az az újonnan hatályba lépő Be.-rendelkezés is megfelelően szolgálja, amely a diverziót mint általános lehetőséget kezeli, s nem pusztán a fiatalokúak vagy fiatal felnőttek esetében tekintti ajánlatos megoldásnak.

Ami a jogalkalmazás egységének veszélyeztetését illeti, véleményem szerint ezt pusztán egy követendőnek tekintett jogelméleti kategória, mivel minden elkövető, minden ügy különbözik, csakúgy, mint az eljáró bírók is különbözőképpen ítélnék meg egy-egy jogesetet.

A gyakorlatban tehát nincs szó egységes jogalkalmazásról, hiszen amikor a bíró mérlegelési körében tett összes körülményeit figyelembe véve differenciáltan szabja ki a büntetést, azt feltétlenül egyéni megítélés alapján teszi. Természetesen ezt az ítélkezési gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság igyekszik egységesíteni, de csak próbálkozik ezzel.

Azzal sem értek egyet, hogy ez veszélyeztetné a kizárólagos bírói ítélkezést, hiszen ennek éppen az a lényege, hogy itt szó sincs ítéletről. Természetesen a diverziós eljárásnak feltétlen előzetes ügyészi vagy akár bírói ellenőrzését, majd lefolyásának felülvizsgálatát és jóváhagyását tartom szükségesnek. Arra a felvetésre, amely szerint a rendőrség és az ügyészség számára szankcióalkalmazási lehetőséget teremtene a diverzió, azt mondhatjuk, hogy a jelenleg hatályos Btk.-Be. is ad erre lehetőséget, az úgynevezett megszüntetés, megrovás formájában.

Válaszaimra, persze, ismertek az elvetések. A rendőrségi szakban engedélyezett diverzióknak, mondják, az a veszélye, hogy beismerést és megbánást követel ott, ahol jószerével még a tényállás sincs tisztázva.

Az ügyészségi szakban pedig az érintett személy szívesebben választja a kétségkívül világosabb és elviselhetőbb „kvázi” büntetést, mintsem kitegye magát egy számára bizonytalan kimenetelű eljárásnak.

A bírói szakban viszont szinte kizárólagos módon alternatív büntetési jelleggel öltene. Erre ismételtén csak azt tudom válaszolni, mint amit már az ártatlanság vélelmének elve kérdésénél említettem. A diverziós program alapvető feltétele az önkéntesség. Minden érintett személy számára nyitva áll annak lehetősége, hogy a klasszikus eljárás keretében tisztázza magát, bebizonyítsa ártatlanságát.

A bírói szakban előforduló diverzióknál abból kell kiindulni, hogy a büntetőeljárás tulajdonképpen a megsértett állami érdek reparációjának módja. Az igazság serpenyőjének egyikében a tett, a másikban az emiatt kiszabott ítélet, büntetés áll, s remélhetőleg egyensúlyban is van. Ebből a szempontból még a bírósági eljárás során alkalmazott elterelési megoldásnak is van létjogosultsága. Hiszen az akármilyen kimenetelű eljárás is valójában a tett és a büntetés mértékének összeegyeztetése annak figyelembevételével, hogy a sértett esetleg megbocsátott, vagy az elkövető megtérítette-e az okozott kárt. Pontosan ebben van a hagyományos büntetőeljárás embertelen hatása, hiszen ebben a szakaszban a sértettet már csak korlátozott érdekérvényesítési lehetőséggel rendelkező tanúvá degradálja. Azt, akinek az életébe a jogellenes cselekedet tettese belevatkozott.

Nyilvánvalóan a stigmatizációs hatások, valamint a nehézkes, költséges állami mechanizmus elkerülésére már nincs mód. Az eredmény tekintetében azonban jelentősége van. Újabb eljárást előzhet meg.¹³

A diverzió kialakulása

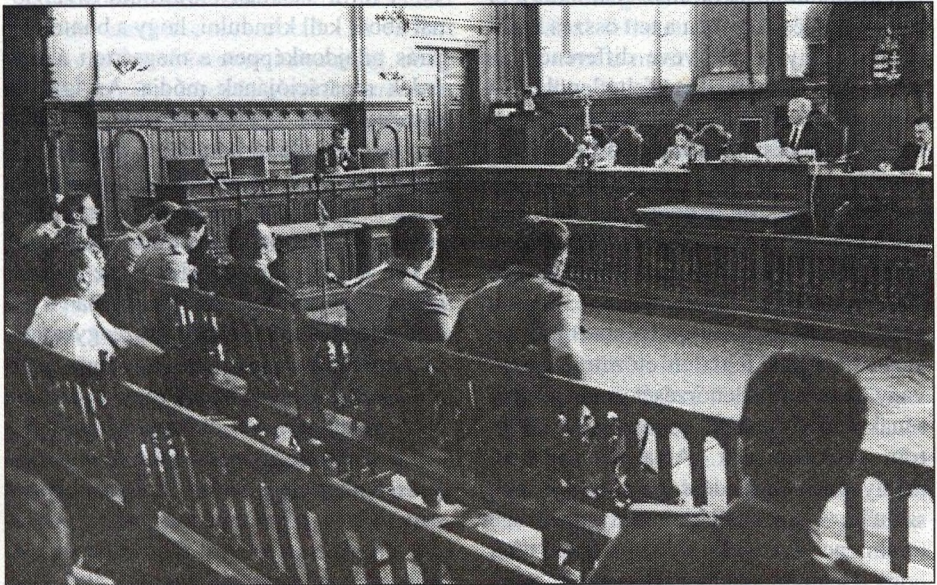
A diverzió a depönalizáció egyik fajtája. Létrejöttét 1965-től a Johnson elnök által *President's Commission on Law Enforcement and the Administration of Justice* néven létrehozott bizottsághoz kötik. Az elnök ugyanis hatékonyabbá akarta tenni a növekvő bűnözés miatt túlterhelt amerikai igazságügyi rendszert, valamint nemzeti szintre akarta emelni a bűnözés elleni harcot.¹⁴

Az első próbálkozásokra az USA-ban ettől az időtől kezdve kerül sor, főleg jelentéktelen súlyú bűncselekményeknél,

főként a drogfogyasztással összefüggő deliktumok esetében. A konkrét programok kialakítása a városok hatáskörébe került. A súlyos, erőszakos bűncselekményt elkövetőket azonban kizárták ebből a lehetőségből. Fő elv volt, hogy a részvétel önkéntes legyen. A programokat különböző szociálpedagógiai és pszichoszociális szolgálatok hajtották végre. Annak eldöntése, hogy az illető fiatalkorú részt vehet-e az ilyen programon, az illetékes rendőri szerv vezetőjének hatáskörébe tartozott. Ilyen döntésre azonban a bírói szakban is sor kerülhetett.¹⁵

A diverzió fő célja, hogy az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonásának processuális alternatíváját nyújtsa. Elsősorban fiatalkorúaknál, illetve fiatal felnőtteknél alkalmazzák. Maga az elmélet az Egyesült Államokból és Kanadából indult.

Nyugat-Európában különböző módon, de szintén elterjedt. Minden eltérő

Az elterelés különböző formáival csökkenthető a hagyományos büntetőeljárás terhei

elképzelés ellenére az a közös elv figyelhető meg, hogy az illető elkövetők ne menjenek át a bűncselekmény elkövetésével együttjáró hagyományos eljáráson (feljelentés, nyomozati kihallgatások, szembesítés, bírósági eljárás, személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések).

A diverzió értelme, hogy ezeket az elkövetőket megóvják a klasszikus eljárás okozta, rendszerint stigmatizációs hatásoktól és pedagógiai, pszichológiai, orvosi módszerekkel próbálják az elkövetőket tudatosítani a társadalom rosszallását az elkövetett cselekmény miatt, s így az remélhetőleg nagyobb visszatartó erővel érvényesül a későbbiekben, mint a hagyományos büntetés.

Ennek két nagyon lényeges eredménye lehet: az elkövető belátja és megbánja tettét, így elkerülhető a visszaesés, emellett e megoldás a hagyományos igazságszolgáltatási mechanizmus válláról jelentős terheket vesz le.

Az eltereléssel kapcsolatban felmerült, hogy milyen ponttól indulhat. Nyilvánvaló, a bűncselekmény elkövetése az alapfeltétel. Nem szabad ugyanis elfeledni, hogy az elterelés csak a stigmatizációs korlátokat kívánja kiküszöbölni, de a jog-sértés tényét ettől függetlenül megállapítja. Vitathatatlan, hogy legalább a bűncselekmény miatti feljelentésnek meg kell érkeznie a hatósághoz. Ez szükséges az államilag ellenőrzött eljárás megindításához.

Van olyan feltevés is, amelyik szerint a konfliktusmegoldási stratégiák visszavételét a hivatalos jogalkalmazók kezéből ugyancsak meg lehet oldani. Ennek az elméletnek militáns képviselője a norvég kriminológus, *Nils Christie*, aki 1977-ben több alkalommal előadást tartott *A konfliktus mint tulajdon* címmel. Elméletében kifejti, hogy az igazságszolgáltatás tagjai

és az ügyvédek ellopják az emberek konfliktusait a mai társadalomban. Azokat vissza kell adni az embereknek. Akié a konfliktus, annak kell megoldania, tehát a résztvevőknek szerepet kell vállalniuk saját problémáik megoldásában. Christie szerint a konfliktus nem feltétlenül negatív dolog. A legtöbb esetben fejlesztő hatása lehet, és új tapasztalatokat eredményezhet mindkét félnek, illetve megoldási módszert kínál az őket körülvevő környezetnek is.¹⁶

Elképzelése szerint még a rendőri feljelentés előtt közvetlenül egy, a büntetőjogon kívüli konfliktusmegelőző ügynökséghez lehetne fordulni. Ez a lehető legnagyobb mértékben tehermentesíthetné az igazságszolgáltatást.¹⁷ Ez az elképzelés igen széles körben elterjedt. San Francisco-i típusnak is nevezik. Minden személyes rokonszenvem mellett mégis ellenzem, elsősorban az európai, és főleg a magyar viszonyok ismeretében.

Az eltérés esetében sem feledkezhetünk meg azonban a törvényesség szigorú szem előtt tartásáról. A teoretikus elv nemcsak a sértettek megfenyegetésének, kényszerhelyzetbe hozatalának, illetve a bűncselekmények pénzzel való elleplezésének útját nyitná meg nálunk, hanem az igazságszolgáltatás elveszítésénél a társadalmi kontrollban játszott monopóliumát is.

Az első tapasztalatok

Az első fellendülés után, ami a diverziós programok elterjedését jellemezte, a hetvenes évek végén tartott elemzések nem igazolták annyira a feltevéseket, mint ahogyan azt várták. Az USA-ban volt olyan koncepció, miszerint a fiatalok esetében az előzetes letartóztatás elrendelésének egyik oka, illetve a vissza-

esés kiváltója a munkanélküli státus. Ezért szakmai képzési és munkaközvetítési programokat indítottak. Az értékelő tanulmány egyértelműen kimutatta, hogy a programban részt vevők között nem csökkent az előzetes letartóztatásba helyezések, illetve az elítélések száma. Hasonló eredményeket mutattak fel a hetvenes években Németországban végzett felmérések is. A látszólagos eredménytelenség ellenére az alábbiakat senki nem kérdőjelezte meg. *„A diverziós kezelésnek nincsenek deszocializációs, bűnözést kiváltó hatásai. A kezelésnek ez a fajtája sem jelent nagyobb biztonsági rizikót a lakosság számára, mint a hagyományos út. Szabadlábban kezelésnél esélye van a társadalomnak arra, hogy a bűnöző reszocializációjában aktívan közreműködjék, és hozzájáruljon a bűnözést kiváltó okok felszámolásához.”*¹⁸ Ráadásul nem hanyagolható el az a tény sem, hogy a legrosszabb esetben is olcsóbban el lehet érni ugyanazt a hatást, mint amit a hagyományos út lehetővé tesz. Legeredményesebb a diverzió, szinte minden felmérés szerint, az elsőbűntényes fiatalokéak esetében.

Hazai helyzetkép

Hazánkban sem ismeretlen az eltérés fogalma, jóllehet nem oly intézményszerű formában jelenik meg a jogrendben, miként az más országokban már nyilvánvaló. Egyik példája ennek a magánindítvány. A Btk. egyes, meghatározott esetekben az illetőre bízta, hogy eldöntse, az ellene elkövetett bűncselekmény sértette-e oly mértékben az ő törvény védte érdekeit, hogy feltétlenül kívánja a büntetőeljárást. Ennek a nehézségét abban látom, hogy amennyiben az illető magánindítványát előterjesztette, nincs mód a magánin-

dítványra indult közzvádas eljárás leállítására. Persze, a büntetés kiszabásánál jelentősen latba esik, amikor a sértett megbocsát az elkövetőnek, vagy – a vagyoni elleni bűncselekmények esetében – a tettes a kárt meg is térítette.

Kivételesen létezik a büntetés korlátlanul enyhíthetősége, amit maga a törvénykönyv is megenged egyes bűncselekmények esetében. Végül is az elterelés egyik példaként foghatjuk fel a magánindítvány feltételének megkövetelését. Ezzel mintegy lehetőséget adva egyes esetekben az utolsó pillanatig, hogy az állami igazságszolgáltatás mechanizmusától függetlenül rendezzék a felmerült konfliktust.

E kérdés próbaköve a magánvádas eljárás, ahol a vádat a magánvádoló képviseli. Megilletik a vád képviselőjével járó jogok, amelyeket a közzvádas eljárásban az ügyész gyakorol. Nyilvánvalóan a helyzete gyengébb, mint az ügyészé, mert nem gyakorolhat hatósági jogköröket.¹⁹ A magánvádas eljárásban fontos mozzanat a további bírósági eljárás elkerülése. A további processuális következmények megelőzése érdekében létrejött a békítés. Ez a felek közötti sérelem feloldásának leginkább eredményes megoldása. Egy becsületstérség vagy egy kegyeletstérség esetén a bírósági ítélet sokszor újabb ellentét forrása lehet, nem beszélve arról, hogy a konfliktust szinte biztos, hogy nem oldja meg a kiszabott pénzbüntetés, sőt, csak olaj lehet a tűzre.

A megbánás és a megbocsátás sokkal lényegesebb eredmény a felek és a társadalom számára, mint a processuális megoldás.²⁰ Természetesen nem a mindenáron való kibékítés a cél. Az eredményes békítést követő eljárást megszüntető végzés meghozatalára a személyes meghallgatást végző népi ülnök vagy a bírósági titkár is

jogosult (kvázi mediátor). Erre két esetben van lehetőség: kifejezett vádelejtéssel kibékülés esetén (Be. 319. § (1) bekezdése). Eszerint a bíróság az eljárást megszüntetheti, ha a feljelentő a feljelentést visszavonta.

Mulasztáson alapuló hallgatólagos vádelejtéskor a Be. 319. §-a (1) bekezdésének a) pontja alapján, ha a feljelentő a személyes meghallgatáson nem jelent meg, és magát kellően nem mentette ki. Ennek hiányában is a társadalomra veszélyesség csekély foka miatt az ügyek több mint 50 százalékában az eljárás megszüntetésére kerül sor, legtöbbször megrovással.²¹

A békítés másik megjelenése a házassági bontóperben található. Természetesen ennek magyarázata az, hogy a meggondolatlan indulatokat levezesse, s a feleket ráébressze az általuk szándékolt eljárás komolyságára. Nem lehet kérdéses azonban az az érdek, amely ahhoz fűződik, hogy a családi perpatvarba az állami igazságszolgáltatási apparátus, ha nem szükséges, ne avatkozzon bele.

A társadalomra veszélyesség csekély foka, illetve csekélylé válása miatt az eljárás megszüntetésére két iskolapéldát említenék. A BH 1981. évi 259. számú határozata szerint „Ha a tartásra kötelezett az első fokú határozat meghozataláig eleget tesz fizetési kötelezettségének – a Btk. 32. §-ának e) pontjában foglalt ok folytán –, a megrovás alkalmazása a bíróság mérlegelésétől függő lehetőség, ha azonban az elkövető a másodfokú határozat meghozataláig teljesíti kötelezettségét – a Btk. 36. §-ában foglalt ok folytán –, a megrovás kötelező alkalmazásának van helye [a Btk. 32. §-ának e) pontja, a 36. §, a 71. § (1) és (2) bekezdése, a 196. § (1) és (4) bekezdése].”

A BH 1981. évi 140. számú határozata szerint: „Ha az elkövető elmulasztott

tartási kötelezettségének a fellebbezési eljárás során tesz az illető eleget, és a másodfokú bíróság a cselekmény társadalomra veszélyességének csekélylé válása folytán megrovást alkalmaz, az első fokú bíróság ítéletét hatályon kívül kell helyezni [a Be. 263. §-a (1) bekezdésnek a) pontja, a Btk. 196. §-ának (1) bekezdése, a 36. § II. fordulata, a 71. § (1) bekezdése].”

Mindkét eset jó példa arra, hogy ha az elkövető kötelezettségének eleget tesz, az állam lemond büntetőigényéről, hiszen nincs az a jogvéde érdek, amelyért síkra kellene szállnia.

A vádemelés elhagyása újabb konstrukció a jelenlegi büntetőeljárás törvényben, ami szintén a mediációhoz hasonló lehetőséget nyújt, s alapja lehet a későbbi jogszabályi rendezésnek. Eszerint a Be. 303/A §-ának (1) bekezdése kimondja: „Az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a fiatalok helyes irányú fejlődése érdekében – a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja.” Ugyanezen paragrafus kimondja azt is, hogy „Ha a vádemelés elhagyásának tartama eredményesen eltelt, az ügyész a nyomozást megszünteti.” [A 303/B § (1) bekezdése]. A (2) bekezdés szerint „Az (1) bekezdés esetén a hatóság ugyanabban az ügyben az eljárást nem folytathatja, kivéve, ha a 303/A § (5) bekezdése alapján a vádemelésnek helye van.”

Az 1999. március 1-jével hatályba lépett Be. 147/A §-a a következőket mondja: „Az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig elhalaszthatja,

ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában kedvező hatása feltételezhető.” Ezen rendelkezésen túlmutat a második bekezdésben foglalt törvényszöveg, amely megnyitja az utat a klasszikus mediáció felé. Ez a következőképpen hangzik: „Az ügyész a vádemelés elhalasztása esetén megállapítja, hogy a gyanúsított pártfogói felügyelet alatt áll.”

Jelenleg azonban a pártfogói felügyelet szabályainak meghatározásával vannak problémák. Az eddigi, a fiatalokéknál már létezett vádhalasztást vizsgálva még kellett állapítanom, hogy szinte egyetlen esetben sem írták elő az okozott kár megtérítésének kötelezettségét. Valószínű, hogy az ügyészek számára még túlságosan új rendelkezés nem ivódott be eléggé a köztudatba. Ehhez is idő kell. Amennyiben ezt a lehetőséget nem használja ki az ügyész, úgy vádhalasztás esetén a sértett továbbra is áldozat marad, és csak egyfajta statisztikai ügyfeldolgozási formává, „tizenöt napon belül eredményesen befejezett ügy” szintjére süllyed ez az általam nagyszerűnek tartott intézkedési lehetőség.

A negyedik bekezdés mindenki számára világossá teszi, hogy itt feltételes vádhalasztásról van szó. *„Ha a határozat ellen a gyanúsított panasszal él, az ügyész – amennyiben a nyomozás megszüntetésének feltételei nem állnak fenn – vádat emel.”* Tehát az önkéntes alávetés a feltétel. Ha a gyanúsított nem akar ezzel a lehetőséggel élni, úgy megnyílik az út a klasszikus büntetőeljáráshoz. Ez, persze, nem jelent automatikus vádemelést, az ügyésznek itt is lehetősége van az eljárás megszüntetésére.

A polgári jogban megtalálható még az úgynevezett választott bírósági eljárás lehetősége. Ennek a szerződések biztonsága szempontjából van külön jelentősége. A

szerződő fél elfogadja, hogy egy, az esetek döntő többségében nem is szakképzett bírákból álló testület, hanem éppen az érdekelt iparkamara (például a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara) jogi végzettséggel nem mindig rendelkező tagjai ítélkezzenek a szerződés teljesítésének kérdésében. Aki ennek nem veti alá magát, annak üzleti jó híre eleve csorbát szenved, hiszen éppen az kérdőjelezhető meg, hogy ezt miért nem meri vállalni. Egyes felmérések szerint az ilyen választott bírósági eljárások körülbelül 80 százaléka első fokon befejeződik. Ha ezt a rendes bírósági úttól való elterelés megnyilvánulásának tekintjük, úgy, azt hiszem, ez az egyik legeredményesebb diverzió.

Hasonló lehetőség létezik a polgári eljárásjogban akkor, amikor az érdekeltek „szüneteltetik a pert”. Ennek magyarázata az lenne, hogy amennyiben mégis lehetséges valamiféle egyezség, azt a peres felek döntsék el, s a bíróságnak csak a törvényességi garanciák ellenőrzése legyen a feladata.

A peres felek természetesen az ítélethozatalig megegyezhetnek peren kívül is. E kérdések kifejtését nem tartottam témám szempontjából lényegesnek. A teljesség igénye nélkül azonban úgy érzem, hogy a jelenlegi jogi lehetőségek megemlítése minimális kötelességem. Különösképpen azért, mert a bírósági szakban lehetséges diverzió példaként is szolgálhatnak.

Ennek a dolgozatnak nem célja a diverzió teljes eszköztárának bemutatása, pusztán a jogi alapkérdéseknek és diverziós irányoknak a felvetését tartottam szükségesnek. Azokat az alapvető törvényi kérdéseket azonban, amelyek e dolgozatban is felmerültek, mint a törvény előtti egyenlőség, az ártatlanság vélelmének elve, a bírósági hatáskör elvonása, feltétlenül fontosnak tartottam kifejteni, s ezzel

összefüggésben megválaszolni a meglevő alapkérdéseket. Megpróbáltam továbbá, mint említettem, a teljesség igénye nélkül bebizonyítani azt, hogy a diverzió Magyarországon sem ismeretlen. Elsősorban azonban a polgári jogban ismerik, míg a büntetőeljárás-jogban még csupán a csírával találkozhatunk. Az opportunitás kérdését szándékosan nem érintettem, bár a vizsgált országokban ismerik ezt. Az újabb magyar szabályozás szerint a Be. 127. §-ának (2) bekezdése szerint: „*Bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja esetén az ügyész előzetes jóváhagyásával a nyomozó hatóság a nyomozást megtagadhatja, ha a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személlyel történő együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek.*”

A Be. 136. §-ának (1) bekezdése a nyomozás mellőzése taglalásakor pusztán azt engedi meg, hogy a gyanúsított kihallgatása után a további nyomozást mellőzni lehet olyan bűncselekmény vagy szabálysértés miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége. A Be. 139. §-ának (2) bekezdé-

se a nyomozás megtagadásánál említett esetben lehetőséget nyújt a már folyamatban levő nyomozás megszüntetésére. A vádemelés mellőzésénél a Be. 147. §-ának (1) bekezdése kimondja: „*Az ügyész mellőzheti a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.*” A törvényhely (2) bekezdése szerint az (1) bekezdés megfelelően irányadó a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértésre is.

A BH 1982. évi 41. számú határozata szerint: „*Ha az ügyész vádiratában valamely cselekmény tekintetében a vádemelést mellőzi, e vonatkozásban a bíróság törvényes vád hiányában nem járhat el [a Be. 9. §-ának (2) bekezdése, a 147. § (1) bekezdése].*” E rendelkezések azonban csak nagyon távolról vetik fel az opportunitás lehetőségét, a súlyosabb elítélés melletti elterelés, diverziós eljárás szempontjából, ez ráadásul fogalmilag kizárt. Ezzel a kérdéssel a későbbiekben feltétlenül szükségesnek tartom foglalkozni, már csak azért is, mert az új Be.-konceptióban fontos kérdés az opportunitás és a legalitás elhatárolása.

Nacsády Péter Imre

Felhasznált irodalom

Tokaji Géza: Adalékok a bűncselekmény-fogalom felépítéséhez, Szeged, 1972.

Nacsády Péter: A mediáció. Magyar Jog, 1995. 3. szám

Nagy Ferenc: Jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Kriminológiai Közlemények. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 48. szám.

Módosított 1973. évi I. tv.

Módosított 1978. évi IV. tv.

Pusztai László: Elterelés a büntetőútról. Kriminálisztikai Tanulmányok. BM Kiadó, Budapest, 1991.

Tremmel Flórián: A magánvád. Közgazdasági és Jogi kiadó, Budapest, 1985.

Tremmel Flórián: Büntetőeljárás-jog. JPTE, Pécs, 1996.

Fortunet, Françoise: La conciliation, sanction acceptée? Archives de politique criminelle. No. 7.

Jegyzetek

- ¹*Pusztai László*: Elterelés a büntetőútról. Kriminálisztikai Tanulmányok. BM Kiadó, Budapest, 1991. 9. oldal
- ²I. m., 14. oldal
- ³Btk. 282. §
- ⁴*Pusztai László*: i. m., 14-15. oldal
- ⁵Be. 342. §
- ⁶*Pusztai László*: i. m., 9. oldal
- ⁷I. m. 12. oldal
- ⁸I. m. 16. oldal
- ⁹*Tokaji Géza*: Adalékok a bűncselekmény-fogalom felépítéséhez, Szeged, 1972.
- ¹⁰*Nagy Ferenc*: Jóvátétel, mint a konfliktus-feloldó büntetési igazságszolgáltatás egyik formája. Kriminológiai Közlemények. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993. 48. szám.
- ¹¹*Tremmel Flórián*: Büntetőeljárás-jog, 62. oldal
- ¹²I. m., 63. oldal
- ¹³*Fortunet, Françoise*: La conciliation, sanction acceptée? ¹⁴*Pusztai László*: i. m., 28. oldal
- ¹⁵I. m., 28-31. oldal
- ¹⁶*Nacsády Péter*: A mediáció
- ¹⁷I. m., 35. oldal
- ¹⁸*Pusztai László*: i. m., 35. oldal
- ¹⁹*Tremmel Flórián*: Magánvád. 127-128. oldal
- ²⁰I. m., 225. oldal
- ²¹*Tremmel Flórián*: i. m., 225. oldal

Tudomány és jog